

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΤΩΧΟΛΕΟΝΤΟΣ

Στο σημείωμα που ακολουθεί διατυπώνονται, σύντομα, ορισμένες συμπληρωματικές προτάσεις, παρατηρήσεις και διευκρινίσεις σχετικά με επιμέρους σημεία της εργασίας μου *Κριτική έκδοση της Ιστορίας Πτωχολέοντος. Θέματα υστεροβυζαντινής και μεταβυζαντινής λογοτεχνίας* [στο εξής: *ΙΠ*], Θεσσαλονίκη 1978¹.

1. Η εφαρμογή της «λογικής» ανάλυσης του Cl. Bremond σε αφηγηματικά κείμενα (*ΙΠ*, σσ. 275-7) μπορεί να εφαρμοστεί γόνιμα, κατ' επέκταση της «μορφικής» ανάλυσης του Vl. Propp, σε όλες τις παραλλαγές της *Ιστορίας Πτωχολέοντος*².

Η ανάλυση αυτή επιτρέπει την αντιμετώπιση των κύριων ειδολογικών προβλημάτων των κειμένων του έργου («περιπετειώδης - νοβελιστική», αλλά και «ηθικοδιδασκτική» διήγηση), δίνει σαφή στοιχεία για την αφηγηματική πορεία των «προσώπων - ρόλων» της διήγησης και επιτρέπει τη σύγκριση με άλλα αφηγηματικά κείμενα της δημόδους βυζαντινής / πρωτονεοελληνικής λογοτεχνίας.

2. Οι ενδείξεις για ενδεχόμενη προέλευση της παραλλαγής P από τον χώρο του νοτιοανατολικού Αιγαίου και, πιθανότατα, της Κύπρου (*ΙΠ*, *passim* και σσ. 225-6) χρειάζεται να ενισχυθούν.

Προς την κατεύθυνση αυτή οδηγούν ορισμένα πρόσθετα στοιχεία του κειμένου της παραλλαγής: Στον στ. P 179 μπορούμε να δεχτούμε τη γραφή *εἶπον* (α' εν. παρατατ.), που απαντά και σε άλλα μεσαιωνικά και νεότερα κυπριακά κείμενα³. Ο στ. 238 πρέπει ίσως να αποκατασταθεί ως εξής:

1. Βλ. τις εξής βιβλιοκρισίες, που δέχονται τα γενικά πορίσματα και τις νέες προτάσεις της έκδοσης: Mircea Anghelescu, *Revue des Études Sud - Est Européennes* 18, 1 (1980) 165· Albert Failler, *Revue des Études Byzantines* 38 (1980) 295-6· G. Dapenezes [= Δανέζης], *Byzantinische Zeitschrift* 75 (1982) 23-8. Βλ., επίσης, την αναλυτική συμπερίληψη των νέων δεδομένων στην πρόσφατη έκδοση της *Εισαγωγής στη Νεοελληνική Φιλολογία* του Π. Δ. Μαστροδημήτρη, Αθ. 41983, σσ. 69-71.

2. Βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, Η λογική της διήγησης στα βυζαντινά δημόδη αφηγηματικά κείμενα: Προβλήματα μεθόδου, *JÖB* 32/3 (1982) 267-76.

3. Βλ. Δανέζης, ό.π., σημ. 1, σ. 27^{49κ.ε.}.

«Στά, κόρη μου, και ντύθου! (7σύλλαβος), ή Στάθου, κόρη μου, και ντύθου! (8σύλλαβος)· οι τύποι στάθου, (ν)τύθου απαντούν και στο κυπριακό ιδίωμα¹. Εδώ χρειάζεται να συνυπολογιστεί και ο νεότερος, ροδιακός τύπος πασκούττια (= παξιμάδια από πίτυρα, για ζωοτροφή)², που μπορεί να συνδυαστεί με τον τύπο πασκούτιν, -ια, Ρ 134, 205.

3. Η λεξιλογική διερεύνηση ορισμένων τύπων ή συνηθισμένων συνδυασμών των κειμένων μπορεί να συμπληρωθεί και με πρόσθετες ενδείξεις. Έτσι, π.χ., συνδυασμός άφράτο(ν) παξιμάδι (ποξαμάτιν) κ.ά. ανάλογι (III, σσ. 479, 491) απαντούν και σε τραγούδια της Κύπρου και της Ρόδου, καταγραμμένα σε νεότερη εποχή³, όνομα Πέρος (III, σσ. 136, 395) απαντά και σε κρητικά έγγραφα του 17ου αιώνα⁴, τύπος τσιμπλίδες (πρβ. Ρ 69 τσιμπυρίδα) απαντά ως τα τέλη του 18ου αιώνα⁵, η θεραπευτική χρήση της ρίζας, των φύλλων ή των καρπών του βάτου (III, σ. 478) απαντά και σε άλλο ιατροσοφικό κείμενο του 15ου - 16ου αιώνα⁶, ενώ η παράδοση της παρηχητικής προσέγγισης κολάκων - κοράκων (III, σσ. 119-20) διασώζεται και στον Καισάριο Δαπόντε⁷.

4. Ιδιαίτερος λόγος χρειάζεται να γίνει για ορισμένες επιμέρους παρατηρήσεις, που διατυπώνονται στη βιβλιοκρισία του Γ. Δανέζη [στο εξής: Δ.].

Πέρα από τη γενική συμφωνία του Δ. με τα πορίσματα της έρευνάς μου, και από τις χρήσιμες επισημάνσεις ορισμένων λαθών δακτυλογράφησης και παραδρομών, πρέπει να σημειωθεί και να εξεταστεί αναλυτικά η διατύπωση πολλών άστοχων προτάσεων ή επιφυλάξεων, καθώς και η αστήρικτη χρησιμοποίηση ορισμένων παρατηρήσεων ή υποθέσεων:

Επικίνδυνη «μείωση» των απαιτήσεων και αναγκών της σύγχρονης έρευνας για τα κείμενα της εποχής εκφράζουν, καταρχήν, οι αντιρρήσεις του Δ. για την ανάγκη επαρκούς διερεύνησης των παραγνωρισμένων ή μικρού μήκους έργων της περιόδου, όπως η III, για την επίμοχθη επιδίωξη ερευνητικής πληρότητας, για την παροχή υλικού χρησιμότητας για συγκρίσεις, όπως ο πλήρης Πίνακας λέξεων, για τη διεξοδική καταγραφή της εκδοτικής προιστορίας του έργου, για την ανάπτυξη εισαγωγικών τμημάτων που θίγουν ζη-

1. Βλ. *Αθηνά* 37 (1925) 52· τύπος στάθου απαντά και σε άλλες περιοχές.

2. Βλ. *Λαογραφία* 12 (1938-48) 212.

3. Βλ. *Λαογραφία* 2 (1910-11) 70, 8 (1921-25) 230-1, 570-1, και Δανέζη, ό.π., σημ. 1, σ. 28⁵⁻⁷.

4. Βλ. Γ. Κ. Μαυρομάτης, *Θησαυρίσματα* 16 (1979) 213 κ.ε.

5. Βλ. *Βασική Βιβλιοθήκη*, τ. 10, Αθ. 1955, σ. 223 (*Έρωτος Αποτελέσματα*).

6. Βλ. Ι. Οικονομου - Agorastu, *Kritische Erstausgabe des Rezeptbuchs des Cod. Par. gr. 2316, f. 348^v - 374^v*, Θεσσ. 1982, σσ. 5, 13, 22, 25, 49.

7. Βλ. *Καθρέπτης γυναικών*, τ. 2, Λιψία 1766, σ. 71^{6κ.ε}.

τήματα διερευνημένα για πρώτη φορά σε ανάλογη έκταση και βάθος, για την ενημέρωση της ελληνικής βιβλιογραφίας με την αντίστοιχη ξένη, για τη συγκριτική ένταξη του έργου στο σύνολο συγγενές αφηγηματικό υλικό, για την πραγμάτευση καίριων ζητημάτων που αφορούν τη μετρική παράδοση του έργου ή συγγενή κείμενα κ.ο.κ. (Δ. 23). Όλες αυτές οι παρατηρήσεις του κριτικού φανερώνουν, εξ αρχής, φιλολογική απειρία, άγνοια των σύγχρονων επιστημονικών αναγκών και μια απαράδεκτη, για το σημερινό καθεστώς της έρευνας, προσκόλληση σε ξεπερασμένες συμβάσεις ή μορφές εκδόσεων.

Απροσεξία ή παρανόηση απαντούν και σε άλλες, λεπτομερειακότερες παρατηρήσεις της βιβλιοκρισίας: Η χρονολόγηση του χφ P στον 16ο αιώνα από τους Γ. Ψυχάρη, F. Halkin (Δ. 24^{7κ.ε.}) δεν συνοδεύεται από αιτιολόγηση· διερεύνηση και στήριξη της χρονολόγησης γίνεται για πρώτη φορά στην *III*. — Η λέξη *λαμπρόν* δεν θεωρείται, στην *III*, «unbedingt zyprisch» (Δ. 24¹⁰)· η διατύπωση είναι σαφής στην *III*, σ. 246: «λεξιλογικό στοιχείο που οδηγεί ίσως στην Κύπρο». — Συνειδητή είναι η παραπομπή μου στο κείμενο της *Θυσίας του Αβραάμ*, κατά την έκδοση των Α. Τερζάκη - Ε. Τσαντσάνογλου, και όχι κατά την έκδοση Γ. Μέγα, που έχει πολλές ατέλειες και λάθη. — Η γερμανική παράφραση (και όχι «μετάφραση») του M. Lambertz δεν αναφέρεται στην «Επιλογή» της «Κύριας βιβλιογραφίας» (*III*, σσ. ιβ' - ιγ') όχι για τους λόγους που πιθανολογεί ο Δ. (24²⁶⁻²⁹: «Die erste Übersetzung... scheint K. nicht bekannt zu sein»), αλλά γιατί αποτελεί απόδοση της παραλλαγής P με πολλά λάθη και αλλαγές του περιεχομένου, και αντικαθίσταται, αργότερα, από τη σχετικά καλύτερη μετάφραση των F. Dölger - J. Schiek· άλλωστε, στη βιβλιογραφική «Επιλογή» της *III* παραλείπονται και άλλα γραμματολογικά βοηθήματα ή μελέτες, που έχουν λιγότερο χρήσιμες ή εντελώς επεισοδιακές αναφορές στην *III*, όπως, π.χ., η *Σύντομη ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας (1000-1930)* του Η. Βουτιερίδη, Αθ. 1933, σσ. 104-7, και τα άρθρα των I. Ševčenco και H.-G. Beck, *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*, Bucuresți 1974, σσ. 79, 135. — Ο Δ. δεν επισημαίνει τις νέες συνδέσεις και το πλήθος των νέων στοιχείων που σημειώνονται για τον τύπο AT 655 και για το συγγενές διεθνές και ελληνικό υλικό, ούτε τις δυνατότητες που διανοίγει ο αναλυτικός πίνακας μοτίβων κατά το σύστημα Thompson (Δ. 24⁴⁹⁻⁵⁴)· πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ακόμη και η μεταγενέστερη πραγμάτευση του τύπου AT 655 από τον K. Ranke, *Enzyklopädie des Märchens*, τ. 2, Berlin-New York 1979, σσ. 874-87, και ιδίως σσ. 879, 880, 887, και σημ. 1, 63, είναι ελλιπέστατη σε ό,τι αφορά τις ευρωπαϊκές και ιδίως τις βυζαντινές-νεοελληνικές εκφάνσεις του τύπου, πράγμα που συμβαίνει και με άρθρα που δεν αναφέρονται από τον Δ., όπως τα «Bastard», «Brautproben», «Die

behenden Brüder», «Die drei glücklichen Brüder», «Die vier kunstreichen Brüder» της ίδιας *Enzyklopädie des Märchens*, τ. 1-2, Berlin - New York 1977-9. — Στη βιβλιοκρισία δεν λαμβάνονται υπόψη τα κενά της ελληνικής βιβλιογραφίας σε ό,τι αφορά τις θεωρίες και τις εφαρμογές των αναλύσεων του VI. Propp και άλλων μελετητών της λαϊκής αφήγησης ή των μεσαιωνικών λογοτεχνικών ειδών (Δ. 24⁵⁴), ενώ είναι ακατανόητο το συμπέρασμα του Δ. ότι στην *III* δεν επιχειρείται διεξοδική εφαρμογή της «μορφικής» ανάλυσης (Δ. 25^{4κ.ε.}). φαίνεται ότι ο Δ. δεν διάβασε προσεκτικά τις σσ. 85-92 της *III*, όπως, άλλωστε, δεν διάβασε με προσοχή ολόκληρο το 4ο κεφ. και άλλα σημεία του βιβλίου.

Ο Δ. διατυπώνει, με επιστημονικά απαράδεκτο τρόπο, το αστήρικτο συμπέρασμα ότι τμήματα της ανάλυσης του K.-H. Schirmer, *Stil- und Motivuntersuchungen zur mittelhochdeutschen Versnovelle*, Tübingen 1969, χρησιμεύουν ως άδηλο πρότυπο της πραγμάτευσης στις σσ. 96-114 της *III*, και μάλιστα με «κατά λέξη» ή «άκριτη» υιοθέτηση συμπερασμάτων και λεκτικής διατύπωσης της γερμανικής μελέτης (Δ. 25⁵⁻¹⁴, και σημ. 1-2). Αλλά το βιβλίο, και πολλές λεπτομέρειες της ανάλυσης του Schirmer, αναφέρονται, και όχι μία φορά, ήδη από την αρχή των τμημάτων «Η σύνθεση: Ποιητική της θεματικής δομής» και «Το ύφος: Ρητορική της διήγησης και αφηγηματική τεχνική» (*III*, σσ. 96-115)· το βιβλίο δηλώνεται ήδη στη γενική βιβλιογραφία του κεφ. «Η *Ιστορία Πτωχολέοντος* ως έμμετρη νοβελιστική διήγηση», σσ. 96 κ.ε., σημ. 205, σσ. 278-9, δηλαδή σε μια βιβλιογραφία που, κατά ειρωνική συγκυρία, ο Δ. έχει θεωρήσει «διακοσμητική», στην αρχή της βιβλιοκρισίας του (σ. 23: «Anhäufung dekorativer, oft pauschal ohne Seitenangabe zitierter, Literatur (etwa über die Gattung *Novelle*, S. 279 f.)»), και είναι κείμενο που χρησιμοποιείται, σε πολλά επιμέρους σημεία, ως χρήσιμη αφετηρία για την πραγμάτευση όψεων της σύνθεσης και του ύφους της *III*: ήτοι, ήδη από την αρχή της ανάλυσης, «Ο πρόλογος», σ. 96, σημ. 208, σ. 279 (Schirmer, σσ. 59 κ.ε.), αλλά και παρακάτω, «Το εισαγωγικό μέρος», σ. 97, σημ. 212 (η σημείωση καλύπτει και όλους τους υπότιτλους που ακολουθούν, γ(α), (β), (γ)), σ. 279 (Schirmer σσ. 73 κ.ε.), σε επιμέρους λεκτικές διατυπώσεις, σ. 97, σημ. 213, σ. 279 (Schirmer, σσ. 73-4), σε επισήμανση των αναλύσεων του «επιλογικού μέρους» και του «επιλόγου», σ. 102, σημ. 227, σ. 280 (Schirmer, σσ. 107 κ.ε.), σ. 103, σημ. 231, σ. 280 (Schirmer, σσ. 107 κ.ε.), και του ρεαλιστικού ή όχι τρόπου αφηγηματικής περιγραφής και παρουσίας, σ. 103, σημ. 233, σ. 280 (Schirmer, σ. 2, σημ. 4), σε όλη την πραγμάτευση των σσ. 108-14, σ. 108, σημ. 249 (η σημείωση καλύπτει και όλους τους υπότιτλους που ακολουθούν, β-ζ), σ. 281 (Schirmer, σσ. 24 κ.ε.), σε επιμέρους ορολογία, σ.

109, σημ. 270, σ. 282 (Schirmer, σσ. 23-29) και, τέλος, σε εξέταση των ειδολογικών ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στα μεσαιωνικά δυτικά και τα βυζαντινά κείμενα, σ. 110, σημ. 271, σ. 282 (Schirmer, σ. 25). — Ύστερα από την παράθεση αυτή, είναι σαφές ότι όχι μόνο δεν υπάρχουν οι «αποσιωπήσεις» που σημειώνει ο Δ., αλλά και ότι η ανάλυση του Schirmer αξιοποιείται με απόλυτη, και σχολαστική κατοχύρωση των πορισμάτων του ξένου μελετητή — πρακτική που ακολουθείται, άλλωστε, σε ολόκληρο το κεφ. 4 και στο σύνολο της *III*.

Οι παρατηρήσεις του Δ. δεν είναι, πάντως, μόνο μετέωρες και αστήρικτες· προχωρούν και προς την κατεύθυνση της αυθαίρετης κακοπιστίας: η υιοθέτηση της διατύπωσης του Schirmer, σ. 48: «schlagwortartige Wiederholung bestimmter Leitbegriffe» κρίνεται, από τον Δ., όχι μόνο ως «kuriose Wendung», αλλά και ως άδηλη επανάληψη του γερμανικού πρωτοτύπου (Δ. 25, σημ. 1). Ωστόσο, και στα δύο σημεία της *III*, όπου χρησιμοποιείται η έκφραση (σ. 111: «επανάληψη ορισμένων 'λημματικά' οδηγητικών όρων...»), σ. 112: «'λημματικά' οδηγητικές λέξεις...») η παραπομπή είναι σαφής: το επίθετο *λημματικός* είναι και τις δύο φορές μέσα σε εισαγωγικά, αλλά και η έκφραση, τη δεύτερη φορά, υπογραμμίζεται, για να δηλωθεί ακριβώς η χρήση ενός ξένου όρου, που ανήκει στον Schirmer· στη βιβλιοκρισία του Δ. τα εσωτερικά εισαγωγικά παραλείπονται, ώστε να δημιουργείται η παραπλανητική εντύπωση της λογοκλοπής. Ο Δ. προχωρεί, όμως, ακόμη περισσότερο: αφιερώνει μία ολόκληρη σημείωση δώδεκα σειρών (25, σημ. 2) σε μια προσπάθεια «θεμελίωσης» της εντύπωσης ότι υπάρχει λογοκλοπή· για να παρακολουθήσει κανείς αναλυτικά τη «μέθοδό» του, πρέπει να παρατεθεί, πρώτα, ολόκληρη η σημείωσή του:

Ein Beispiel, S. 114: «Τὸ γνῶρισμα αὐτὸ εἶναι συχνότερο στὴ λογιότερη ἀφήγησι, ὅπως καὶ στὰ ἠθικοδιδασκτικὰ ἔργα. Ἡ ἀντικειμενικὴ παρουσίασι τῶν κινήτρων εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπλὸ λεκτικὸ γνῶρισμα ὕφους· ἐκφράζει ὀρισμένη θεώρησι τοῦ κόσμου καὶ τρόπο σκέψεως, καὶ δέχεται τὴ βασικὴ ἀρχὴ ὅτι τὰ πράγματα ἐπιβάλλονται στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ ἔξω. Ἐμφανίζεται πῶς ἔντονη καὶ μὲ μεγαλύτερη ποικιλία στίς διηγήσεις μὲ σοβαρότερη τραγικὴ ἢ δραματικὴ δομὴ, καθὼς καὶ στὰ σοβαρὰ ἔργα μὲ ἐκδηλὴ ἠθικοδιδασκτικὴ κατεύθυνσι». Sch., 44-46: «Es ist eine Eigentümlichkeit der ernsten höfischen Dichtung (...). Diese Objektivierung von Handlungs- und Willensimpulsen ist mehr als eine nur sprachlich - stilistische Erscheinung: Ausdruck einer bestimmten Welt-sicht und Denkform (...). Die Dinge kommen von außen auf ihn zu (...). Die allgemein sparsam verwendete Stilform begegnet am ehesten in ernsten, tragisch ausgehenden Geschichten».

Μία παράγραφος της *III* (σ. 114, σειρές 13-8) παραλληλίζεται, λοιπόν, με μια συρραφή τεσσάρων φράσεων του γερμανικού κειμένου, που γίνεται από τον Δ. Οι φράσεις ανήκουν σε τρεις διαφορετικές σελίδες του βι-

βλίου του Schirmer, σσ. 44, 45, 46, και, πέρα από αυτό, η συρραφή είτε δεν περιλαμβάνει πλήρεις τις γερμανικές φράσεις, αλλά τμήματά τους κατά βούληση, είτε μεταβάλλει τη στίξη και τη σειρά των λέξεων, έτσι ώστε να «αποδειχτεί» ασφαλέστερα «αντιγραφή» από το γερμανικό κείμενο· ιδού τα γερμανικά αποσπάσματα: Schirmer, σ. 44^{30κ.ε.}: «Es ist eine Eigentümlichkeit der ernsten höfischen Dichtung, den Antrieb für fast alle Entscheidungen, Handlungen und Gefühle, die für modernes Empfinden im Menschen entspringen...» κτλ.· Schirmer, σσ. 44³⁹ - 45^{1κ.ε.}: «Diese 'Objektivierung' von Handlungs- und Willensimpulsen ist mehr als eine nur sprachlich - stilistische Erscheinung: Ausdruck einer bestimmten Weltsicht und Denkform, auch einer Glaubenshaltung, die echte Freiheit des Willens nicht kennt und auch dem Menschenbild in der Dichtung — wenigstens für unser Empfinden — eine gewisse Passivität verleiht: die Dinge kommen von außen auf ihn zu.» Schirmer, σ. 46^{4κ.ε.}: «Für den Versuch, eine Differenzierung der Mären in verschiedene Haupttypen zunächst vom Stil her zu begründen, ist wiederum von Interesse, daß die allgemein sparsam verwendete Stilform am ehesten in ernsten, tragisch ausgehenden Geschichten begegnet; dies gewiß nicht zufällig, da die Ausdruckskraft der 'Objektivierung' zu dem zwanghaft sich vollziehenden Geschehen gut paßt.» Η «επιστημονική» προσπάθεια του Δ. σκοπεύει όχι τόσο να δείξει τη σχέση (που, όπως είδαμε, πουθενά στην *III* δεν έχει αποσιωπηθεί), αλλά, προφανώς, να επηρεάσει με εσφαλμένες, εύκολες εντυπώσεις τον αναγνώστη της *III*: τακτική απαράδεκτη για μια βιβλιοκρισία.

Ανάλογο πνεύμα κακόπιστης ερμηνείας διαποτίζει και άλλα σημεία του κειμένου του Δ.: Η μεταφορά και εφαρμογή σε βυζαντινά κείμενα αναλύσεων που δοκιμάστηκαν με επιτυχία σε δυτικά μεσαιωνικά κείμενα, όπως τα *exempla*, τα *fabliaux* και οι *Mären* κρίνεται αρνητικά (Δ. 25¹²⁻¹⁴)· η εφαρμογή αυτή, ωστόσο, γίνεται παντού στην *III* (κεφ. 4) με όλες τις διευκρινίσεις και τα σχόλια που χρειάζονται· ανάλογη επέκταση της έρευνας είναι εντελώς απαραίτητη, και τα αποτελέσματα γονιμότατα, όπως είναι γνωστό σε κάθε σύγχρονο μελετητή της τεχνικής της αφήγησης. — Η βιβλιογραφική παράθεση της μελέτης του F. Pfeiffer (*III*, σ. 286) εκλαμβάνεται ως συμπλήρωμα της βιβλιογραφίας για τη βυζαντινή εκφορά του *Barlaám* και *Iωάσαφ* (Δ. 25^{17κ.ε.}), ενώ είναι σαφές ότι η παράθεση αυτή — όπως, άλλωστε, και της βιβλιογραφίας του V. Chauvin — γίνεται για να ολοκληρωθεί η βιβλιογραφία του Beck και με άλλα μελετήματα που αφορούν την παγκόσμια διάδοση του έργου· παραμένει, επίσης, εκκρεμής η περίεργη υπόθεση του Δ. για τους λόγους συμπερίληψης της μελέτης του Pfeiffer (25²⁰⁻¹: «weder... noch ist es so neu, wie K. zu glauben scheint...»): η αστήρι-

κτη «ενδοσκόπηση» σκέψεων και προθέσεων των άλλων είναι, φυσικά, όπως και σε άλλα σημεία της βιβλιοκρισίας, χαρακτηριστικό γνώρισμα της «δεοντολογίας» του Δ. — Η σημ. 105 της σ. 271 της *III* δεν αφορά έκδοση του λατινικού exemplum του San Bernardino da Siena (Δ. 25^{22κ.ε.}), αλλά παραπέμπει σε βιβλία που παρέχουν την κύρια βιβλιογραφία για τον συγγραφέα· η οφειλή στο βιβλίο του J.-Th. Welter δεν αποσιωπάται, αφού το έργο καταγράφεται στην ίδια σημείωση. — Δεν σημειώνεται κανένα παράθεμα από τον Donatus auctus, ώστε να απαιτείται παραπομπή σε νεότερη έκδοση (Δ. 25²⁷⁻⁹)· όλα τα απαιτούμενα στοιχεία παρέχονται εντελώς ικανοποιητικά από τη βιβλιογραφία της σημ. 104 (*III*, σ. 271). — Οι μελέτες των K. Pohlheim και F. Lockemann δεν παρατίθενται για τους λόγους που υποθέτει ο Δ. (25²⁹⁻³²)· η «ειδικότερη διερεύνηση» (*III*, σ. 279) δεν αφορά συγκεκριμένα σημεία της θεωρίας του A. Olrik, αλλά μια καταγραφή συγγενών θεωρητικών προβλημάτων και βιβλιογραφίας, ενώ σε ολόκληρη τη σημ. 197 (*III*, σ. 278) παρέχεται και βιβλιογραφικό υλικό που υπερβαίνει τη μεσαιωνική διάδοση της «διήγησης - πλαισίου». — Η εξέταση των μετρικών αναλύσεων και πορισμάτων της *III* γίνεται από τον Δ. με μεγάλη προχειρότητα, και οι γνώσεις του γύρω από τη βυζαντινή και νεοελληνική μετρική είναι εντελώς ανεπαρκείς (Δ. 26^{10κ.ε.}, 26^{22κ.ε.}, 26, σημ. 5)· στην *III*, όπως και στους Ύμνους του Συμεών του Νέου Θεολόγου και στα άλλα κείμενα που συνεξετάζονται στην εργασία μου, δεν μετονομάζονται οι ιαμβικοί στίχοι, αλλά σταθμίζονται επακριβώς οι δακτυλικοί και αναπαιστικοί τονισμοί και παρατονισμοί, οι οποίοι, συχνά, σε στίχους με λίγες συλλαβές, οδηγούν σε καθαρά δακτυλικά ή αναπαιστικά σχήματα, που δεν είναι δυνατό να περάσουν απαρατήρητα ούτε να αποκατασταθούν με διορθώσεις. — Στην αποκατάσταση του κειμένου των έργων της εποχής δεν είναι πάντοτε δυνατό να ληφθούν ως μονοσυλλαβικοί οι συνδυασμοί *εις τόν, εις τήν* κτλ. (Δ. 26^{29κ.ε.})· κάτι τέτοιο μπορεί να ισχύει κατά περίπτωση (όπως, π.χ., στο λαϊκότερο κείμενο P, όχι όμως και στην παραλλαγή α). — Η εκλογή των στίχων α 144(V), 184(V), 537(V), δεν υπαγορεύεται μόνο από λόγους μετρικούς (Δ. 26³⁶⁻⁸), αλλά και από τη γενική προτίμηση στους τύπους του χφ V. — Η προσπάθεια που κάμνει ο Δ. να υπολογίσει διαφορετικά τα μέτρα του αποσπάσματος P¹ και στίχων του Φυσιολόγου και της Διηγήσεως Απολλωνίου (Δ. 26^{38κ.ε.}) δημιουργεί πρόσθετους παρατονισμούς ή οδηγεί σε λανθασμένες μετρήσεις των στίχων. — Η χρήση του βιβλίου του Σπ. Ζαμπέλιου εξακολουθεί να είναι χρήσιμη, σε ορισμένα σημεία, και οι νέες μετρικές προτάσεις της *III* για τις «Επιφωνήσεις» είναι απαραίτητες, αντίθετα με τη γνώμη του Δ. (27⁵, 27^{8κ.ε.})· ο στίχος *σὺ δὲ ταύτην ἀνενέωσας* με κανένα τρόπο δεν μπορεί να μετρηθεί ως οκτασύλλαβος (Δ. 27⁶⁻⁷: «Mit Synizesen»). — Στη σημ. 104 της σ. 312 επισημαίνεται λάθος που δεν υπάρ-

χει (Δ. 277)¹· πρόκειται, φυσικά, για συνιζήσεις δύο στίχων, και το *και* (που δεν πρέπει να διαβαστεί αραιογραφημένο) δεν είναι αντί του *σέ*. — Οι λόγιοι οκτασύλλαβοι του Μακάριου Καλορείτη, που περιορίζονται στον επίλογο ενός κειμένου σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, δεν παρουσιάζουν «auffallende phraseologische Ähnlichkeiten mit Ptoch.» (Δ. 271^{2κ.ε.}), αλλά, όπως και τα λόγια κείμενα του Στέφανου Σγουρόπουλου, λίγες επιμέρους αναλογίες και έντονες διαφορές ύφους· γονιμότερη θα ήταν μια άλλη κατεύθυνση, που δεν απασχολεί τον Δ.: άλλα λαϊκά στιχουργήματα που εμπίπτουν στα χρονικά όρια των νεότερων παραλλαγών της *III*, όπως ο Φαλλίδος, ανέκδοτοι μεταβυζαντινοί αλφάβητοι (πρβ. Φ. Μπουμπουλίδης, *ΕΕΒΣ* 25, 1955, 284-305) και άλλες διηγήσεις του 17ου και 18ου αι. σε τροχαϊκό οκτασύλλαβο ή σύμμικτα μέτρα (πρβ. E. Legrand, *B. H.*, *XVIIIe s.*, τ. 2, σσ. 258-67, κ.ά.). — Το ορθογραφικό σύστημα της έκδοσης των κειμένων της *III* δεν είναι μια νέα «Kompromißlösung» (Δ. 273^{1κ.ε.}), αλλά ένα συνεπές σύστημα, δοκιμασμένο στην πράξη με επιτυχία (εκδόσεις της «Βυζαντινής και Νεοελληνικής Βιβλιοθήκης», κ.α.)· πρόταση για γραφή καταβοδωθή υπάρχει στο υπόμνημα της έκδοσης, και το ίδιο ισχύει, φυσικά, για τον τύπο διατήρηση (α 958, υπόμνημα), που δεν αναφέρεται από τον Δ. — Η ασαφής δήλωση του Δ. για την περιορισμένη ποσότητα των βελτιώσεων στα κείμενα α, Α, Β (Δ. 273^{3κ.ε.}) δεν επαληθεύεται από τα πράγματα, και, πάντως, έπρεπε να συνοδεύεται από συγκεκριμένες μετρήσεις. — Όλες σχεδόν οι νέες προτάσεις του Δ. για τα κείμενα της έκδοσης (Δ. 273⁷⁻⁴⁸), όπως και η τελική επιλογή των γραφών, συζητούνται διεξοδικά στις «Σημειώσεις» της *III*. Η μόνη πειστική πρόταση του Δ. αφορά τον στ. Ρ 179 (Δ. 274^{9κ.ε.}), βλ. και εδώ, παραπάνω, αριθ. 2· η πρόταση, πάντως, αυτή, καθώς και όλα τα συναφή κυπριακά παραδείγματα του Δ., συνάδουν με την υπόθεσή μου για ενδεχόμενη προέλευση του κειμένου Ρ από τον χώρο της Κύπρου ή του νοτιοανατολικού Αιγαίου, ενώ αντιβαίνουν στην προσπάθεια του Δ. να μη θεωρήσει, αλλού, ως πιθανό δείκτη του κυπριακού ιδιώματος τη λέξη *λαμπρόν* (Δ. 24¹⁰). — Ο τύπος *τσερβέλα* και οι αντίστοιχοί του συζητούνται διεξοδικά στην *III*, σ. 444, όπου δεν παραπέμπει ο Δ. (28¹). — Στην καταγραφή λαθών δακτυλογράφησης και παραδρομών (Δ. 28^{8κ.ε.}), και όχι αλλού, ανήκουν, βέβαια, επισημάνσεις που διατυπώνονται σε άλλα σημεία (π.χ. Δ. 26⁸: 37 αντί 3, Δ. 24⁵⁷, 25⁵, Δ. 26^{4κ.ε.}, Δ. 28³⁻⁵, κ.ά.).

5. Με την ευκαιρία αυτή σημειώνω εδώ, λάθη δακτυλογράφησης και παραδρομές που απαντούν στην *III*¹:

1. Για ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις του για το άρθρο μου αυτό ευχαριστώ και από εδώ τον κ. Χρ. Θεοδωρίδη.

Σελ.	ιδ'	γρ.	39	διάβασε	αντί Γεωργ. Ριμ. Βελισ. (Επιμαχοσύλ... Ριμάδα Byzantinische	Ριμ. Βελισ. (Ριμάδα Byzantinistische Alβ. N (Αιβιστος) Wagner, <i>Poèmes</i> . Alβ. P (Αιβιστος) Μαρροφ., <i>Εκλογή</i> , 1866 Byzantinistische <i>Lit-</i> Wagner, <i>Poèmes</i> W. Wagner, <i>Trois po- èmes grecs du moyen- âge</i> , Berlin 1881.
»	ιδ'	»	39	»	»	»
»	ις'	»	1	»	»	»
»	ιθ'	»	8	πρόσθεσε	»	»
»	ιθ'	»	18	διάβασε	αντί 1886	»
»	κε'	»	1	»	» Byzantinische	»
»	κς'	»	20	»	» <i>Lit-</i>	»
»	κη'	»	11	πρόσθεσε	»	»
»	3	»	42	διάβασε	αντί τικό»	» τικό»)
»	11	»	26	»	» άρχίζει	» άρχίζει
»	17	»	24	»	» τυπωμένο... (1766)	» βιβλίο του Καθρέπτης γυναικών (τυ- πωμ. 1766)
»	36	»	38	»	» γραφές	» γραφές:
»	52	»	15	»	» Μικρότερες	» Μικρότερες
»	59	»	11	»	» J 1285.4, N 350	» N 350
»	59	»	24	»	» 1114, P 367	» 1114
»	60	»	8	»	» P 43, Z 10.3	» Z 10.3
»	63	»	11	»	» Bodhisatta	» Bodhisattva
»	83	»	10	»	» του	» τους
»	92	»	39	»	» αὐτή	» αὐτή,
»	102	»	38	»	» a exemplo	» ab exemplo
»	104	»	22	»	» στήν	» (?) στήν
»	105	»	21	»	» πρόσωπων	» προσώπων
»	113	»	35	»	» μετα-	» μεταμέλεια του βασιλιά για τήν άρχι- κή κακλή συμπεριφορά του προς τόν γέ- ροντα), 966-971 (έπι- 'Οδυσσέα
»	122	»	34	»	» Νέστορα	» πολέμου. Τό
»	122	»	35	»	» πολέμου τὸ	»

Σελ.	124	γρ.	23	διάβασε	αντί μερμήγκων	μερμήγκων
»	124	»	24	»	ἔκαμνε	ἔκαμνε
»	125	»	2	»	ἀπεκδέεται	ἀπεκδέεται
»	131	»	1	»	Ἰώβ	Ἰώβ
»	132	»	9	»	Χαρὰ	Χαρὰ
»	154	»	8	»	τῆς	(τῆς
»	154	»	11	»	π.χ.	π.χ.,
»	163	»	36	»	διαφάνεται	διαφάνονται
»	164	»	17	»	ὠδή	ὠδή,
»	167	»	40	»	κουρβέλα;	κουρβέλα;)
»	173	»	17	»	λέγω	λέγω,
»	184	»	1	»	γάρ	γάρ,
»	185	»	37	»	σώληκ'	σώληκ'
»	197	»	6	»	διόρθ.	διόρθ.
»	199	»	43	»	ψοφίσθη	ψοφίσθη
»	207	»	24-5	»	ἀρχίζει... 18ου αἰ.	ἀποδόταν στον Συμεών από τὸ 1518
»	218	»	22	»	350	300
»	220	»	42	»	γραμματολογικό	γραμματειακό
»	221	»	28	»	πολλὰ	πολλοὺς
»	222	»	48	»	γραμματολογική	γραμματειακή
»	225	»	16	»	ἐποχῆ	ἐποχῆ
»	225	»	34	»	αἰ.,	αἰ.
»	231	»	37	»	ἀντι	(ἀντι
»	239	»	12	»	κους	κούς
»	247	»	22	»	Τό... 720.	Ἔκδοσι; Ε. Δ. Κακουλίδη, Νεοελληνικά
»	248	»	23	»	Σαχλ. (Π)... 25 ^v	θησκευτικά ἀφραβητάρια [ΕΦΣΘ, πα-
»	248	»	25	»	Σαχλ. (Π), (V)	ράφτ. ἀρ. 9], Θεσσ. 1964, σ. 110-112.
»	250	»	12	»	(ἔρωτικό στιχούργημα)	Σαχλ. (V)
»	250	»	13	»	φ.	(ποίημα τῆς φυλακῆς)

Σελ.	251	γρ.	15	διάβασε	αντί Κριμαίας·	Κριμαίας·
»	251	»	20	»	» στὸ Μονὸ Ἐθροποτάμου	στὶς μονὲς Ἐθροποτάμου, Κουρλουμουσί- ου, Εὐαγγελιστρίας στὴ Σκόπελο, Ἐθρο- ποτάμου
»	251	»	36	»	» <i>Academies</i>	<i>Academies</i>
»	252	»	33	»	» ὼς	Ἔως
»	269	»	26	»	» <i>sire</i>	<i>sire</i>
»	270	»	42	»	» <i>Latetza</i>	<i>Latetza</i>
»	271	»	15	»	» <i>Bauché... vulgari</i>	<i>Banchi... vulgari</i>
»	271	»	18	»	» τοῦ	τῆς
»	271	»	27	»	» <i>verdadamente</i>	<i>verdaderamente</i>
»	273	»	30	»	» <i>Albanesische</i>	<i>Albanische</i>
»	275	»	10	»	» 21969	<i>Moskva</i> 21969
»	275	»	20	»	» μτφ.	ἐκδ.
»	276	»	40	»	» (app. I)	(app. I). Βλ. καὶ Barnes, δ.π. (σημ. 170), <i>passim</i> .
»	280	»	38	»	» «ἱστορικὸ»	«ἱστορικὸ»
»	285	»	14	»	» <i>Krumb.</i>	<i>Beck</i>
»	286	»	23	»	» (παράγρ. 36)· περνᾷ	(παράγρ. 36). Σὲ μὲν ἀπὸ τὶς ἐγκλιπτω- σμένες διηγήσεις, ὁ ἦρωας περνᾷ
»	286	»	26	»	» δὲν	σὲ μὲν ἀλλὰ διήγησιν, ὁ ἦρωας, ἂν
»	286	»	28	»	» <i>δεχτεῖ καὶ</i>	<i>δεχτεῖ</i> . Τέλος, ὁ Βαρλαάμ
»	287	»	24	»	» Γεωργ. <i>Ριμ. Βελισ.</i>	<i>Ριμ. Βελισ.</i>
»	289	»	10-1	»	» ἀχαλακός... 3	<i>ἀχαλακόν εἶναί, πῆραν οὐκ ἐξημ- μένον / ἀρραβδόν, ἡμίγυμονον, ὡς δ' ἀσάδαλον (PG 37</i>
»	293	»	27	»	» πρόσθεσε	56. Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτης, <i>Ελληνικά</i> 29 (1976) 5 κ.έ. (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

Σελ.	304	γρ.	13	διάβασε	αντί	Scriptorium	Scriptorium
»	312	»	8	»	»	633	354
»	312	»	11	»	»	κ α ι	καί:
»	313	»	31	»	»	856) ...ἀριθ. 55.	856).
»	317	»	9-10	»	»	228 ... ἴσως	228, ἴσως
»	340	στ.	30	»	»	οὐς	οὐς
»	342	»	116	»	»	ἐστώτων	ἐστώτων
»	366	»	9	»	»	βασιλέαν	βασιλέαν οὕτως:
»	399	»	312	»	δεξιὰ		7r
»	422	γρ.	19	»	αντί	10	10)
»	423	»	26	»	»	σαλονίκης	σαλονίκης)
»	425	»	32	»	»	Πρβ.	Πρβ.
»	442	»	26	»	»	ἴδιος	ἴδιος ὁ βασιλιάς.
»	442	»	24	»	»	τὴν μικρὴ	τὴ μικρὴ
»	447	»	24	»	»	ἀλλὰ	ἀλλὰ αὐτὸ
»	459	»	30	»	»	Ταριαπ.	Ρὲ
»	470	»	11	»	»	ἐλέγασι...	ἐλέγασι...).
»	470	»	26	»	»	Β)	Β
»	473	»	18	»	»	γ ρ ὁ σ ι α	γ ρ ὁ σ ι α)
»	475	»	27	»	»	ἐκεῖ,	ἐκεῖ
»	478	»	36	»	»	284	284)
»	496	»	8	»	»	Γεωργ. Ρμ. Βελισ.	Ρμ. Βελισ.
»	507	»	21	»	»	Γεωργ. Ρμ. Βελισ.	Ρμ. Βελισ.
»	509	»	5	»	»	μπαστάρδα	μπαστάρδα
»	509	»	12	»	»	καὶ	καὶ
»	510	»	3	»	»	Τριαντ.	Τριαντ.
»	524	»	20-1	»	»	σακελλάριος ... Τριαντ.	ἀφήγησι
»	525	»	31	»	»	ἀφήγησι	ἀφήγησι
»	528	»	19	»	»	χειροπέδη	χειροπέδη
»	585	στ.	1	»	»	227, 250-253	229, (249), 250-253
»	587	»	1	»	»	ξύπνου	ξύπνου
»	589	»	2	»	»	μία	Μία

Σελ.	591	στ.	1	γρ.	19	διάβασε	αντί	Σβετσλάβ	Σβετσλάβ,
»	591	»	1	»	2/4-5	»	»	262, 266, (272)	265, 266, (272), (274)
»	592	»	1	»	25	»	»	237, 328, 426	328 / Τσαντσόγλου, Κ. 237, 426
»	596	»	2	»	22	»	»	Kalilah wa Dimnah	<i>Kalilah wa Dimnah</i>
»	597	»	1	»	7	»	»	Latetza	Laterza
»	599	»	2	»	39	»	»	Vesselofskij	Vesselovskij
»	601	γρ.	23	»	»	»	»	are dated	and dated
»	602	»	25	»	»	»	»	oldest	oldest of the Post - Byzantine texts
»	603	»	10	»	»	»	»	version	versions
»	603	»	30	»	»	»	»	introduction	Introduction
»	604	»	33	»	»	»	»	Works	<i>Works</i>
»	604	»	37	»	»	»	»	Byzantine	Byzantine and Post - Byzantine